YHTEISÖJEN TUOMIOISTUIMEN TUOMIO (kuudes jaosto)
11 päivänä syyskuuta 2003 *

Asiassa C-77/02,

jonka Verwaltungsgericht Sigmaringen (Saksa) on saattanut EY 234 artiklan nojalla yhteisöjen tuomioistuimen käsiteltäväksi saadakseen tässä kansallisessa tuomioistuimessa vireillä olevassa asiassa

Erika Steinicke

vastaan

Bundesanstalt für Arbeit

ennakkoratkaisun EY 141 artiklan sekä miesten ja naisten samapalkkaisuuden periaatteen soveltamista koskevan jäsenvaltioiden lainsäädännön lähentämisestä 10 päivänä helmikuuta 1975 annetun neuvoston direktiivin 75/117/ETY (EYVL L 45, s. 19), miesten ja naisten tasa-arvoisen kohtelun periaatteen toteuttamisesta mahdollisuuksissa työhön, ammatilliseen koulutukseen ja uralla etenemiseen sekä työoloissa 9 päivänä helmikuuta 1976 annetun neuvoston

* Oikeudenkäyntikieli: saksa.

direktiivin 76/207/ETY (EYVL L 39, s. 40) sekä Euroopan teollisuuden ja työnantajain keskusjärjestön (UNICE), julkisten yritysten Euroopan keskuksen (CEEP) ja Euroopan ammatillisen yhteisjärjestön (EAY) tekemästä osa-aikatyötä koskevasta puitesopimuksesta 15 päivänä joulukuuta 1997 annetun neuvoston direktiivin 97/81/EY (EYVL 1998, L 14, s. 9) tulkinnasta,

YHTEISÖJEN TUOMIOISTUIN (kuudes jaosto),

toimien kokoonpanossa: jaoston puheenjohtaja J.-P. Puissochet sekä tuomarit R. Schintgen, V. Skouris, F. Macken (esittelevä tuomari) ja J. N. Cunha Rodrigues,

julkisasiamies: A. Tizzano,
kirjaaja: R. Grass,

ottaen huomioon kirjalliset huomautukset, jotka sille ovat esittäneet

— Steinicke, edustajanaan Rechtsanwalt T. Lenz,

— Portugalin hallitus, asiamiehinään L. Fernandes, A. Seiça Neves ja A. J. Simoes,

— Euroopan yhteisöjen komissio, asiamiehinään N. Yerrell ja H. Kreppel,

ottaen huomioon esittelevän tuomarin kertomuksen,

kuultuaan julkisasiamiehen 3.4.2003 pidetyssä istunnossa esittämän ratkaisuehdotuksen,

on antanut seuraavan

tuomion

1 Verwaltungsgericht Sigmaringen on esittänyt yhteisöjen tuomioistuimelle 10.12.2001 tekemällään päätöksellä, joka on saapunut yhteisöjen tuomioistuimeen 7.3.2002, EY 234 artiklan nojalla ennakkoratkaisukysymyksen EY 141 artiklan sekä miesten ja naisten samapalkkaisuuden periaatteen soveltamista koskevan jäsenvaltioiden lainsäädännön lähentämisestä 10 päivänä helmikuuta 1975 annetun neuvoston direktiivin 75/117/ETY (EYVL L 45, s. 19), miesten ja naisten tasa-arvoisen kohtelun periaatteen toteuttamisesta mahdollisuuksissa työhön, ammatilliseen koulutukseen ja uralla etenemiseen sekä työoloissa 9 päivänä helmikuuta 1976 annetun neuvoston direktiivin 76/207/ETY (EYVL L 39, s. 40) sekä Euroopan teollisuuden ja työnantajain keskusjärjestön (UNICE), julkisten yritysten Euroopan keskuksen (CEEP) ja Euroopan ammatillisen yhteisjärjestön (EAY) tekemästä osa-aikatyötä koskevasta puitesopimuksesta 15 päivänä joulukuuta 1997 annetun neuvoston direktiivin 97/81/EY (EYVL L 14, s. 9) tulkinnasta.

2 Tämä kysymys on esitetty Steinicken ja Bundesanstalt für Arbeitin (liittovaltion työvoimavirasto) välisessä riita-asiassa, joka koskee Steinicken sulkemista ikääntyneiden henkilöiden osa-aikatyötä koskevan järjestelmän ulkopuolelle.

Yhteisön lainsäädäntö

3 EY 141 artiklassa määrätään seuraavaa:

"1. Jokainen jäsenvaltio huolehtii sen periaatteen noudattamisesta, jonka mukaan miehille ja naisille maksetaan samasta tai samanarvoisesta työstä sama palkka.

2. Tässä artiklassa palkalla tarkoitetaan tavallista perus- tai vähimmäispalkkaa ja muuta korvausta, jonka työntekijä suoraan tai välillisesti saa työnantajaltaan työstä tai tehtävästä rahana tai luontoisetuna.

— —."

Direktiivi 75/117/ETY

4 Direktiivin 75/117/ETY 1 artiklan mukaan miesten ja naisten samapalkkaisuuden periaatteella tarkoitetaan sukupuoleen perustuvan syrjinnän poistamista kaikista samasta tai samanarvoisesta työstä maksettavaan korvaukseen vaikuttavista tekijöistä ja ehdoista.

5 Direktiivin 75/117/ETY 3 artiklassa säädetään, että jäsenvaltioiden on poistettava kaikki laeista, asetuksista ja hallinnollisista määräyksistä johtuva samapalkkaisuusperiaatteen vastainen miesten ja naisten välinen syrjintä.

Direktiivi 76/207/ETY

6 Direktiivin 76/207/ETY 1 artiklan 1 kohdasta ilmenee, että tämän direktiivin tarkoituksena on toteuttaa jäsenvaltioissa miesten ja naisten tasa-arvoinen kohtelu mahdollisuuksissa työhön, uralla etenemiseen ja ammatilliseen koulutukseen sekä työoloissa samoin kuin saman artiklan 2 kohdassa tarkoitetulla tavalla sosiaaliturvassa.

7 Direktiivin 76/207/ETY 2 artiklan 1 kohdassa säädetään seuraavaa:

"Tasa-arvoisen kohtelun periaatteella tarkoitetaan jäljempänä, että minkäänlaista sukupuoleen perustuvaa syrjintää ei saa esiintyä välittömästi tai välillisesti etenkään siviilisäädyn tai perheaseman perusteella."

8 Direktiivin 76/207/ETY 5 artiklassa säädetään seuraavaa:

"1. Tasa-arvoisen kohtelun periaatteen soveltamisella työoloihin, palvelussuhteen lakkauttamisen perusteet mukaan lukien, tarkoitetaan, että miehille ja naisille on taattava samat ehdot ilman sukupuoleen perustuvaa syrjintää.

2. Tätä tarkoitusta varten jäsenvaltioiden on toteutettava tarvittavat toimenpiteet sen varmistamiseksi, että:

a) kaikki tasa-arvoisen kohtelun periaatteen vastaiset lait, asetukset ja hallinnolliset määräykset kumotaan;

b) kaikki tasa-arvoisen kohtelun periaatteen vastaiset kollektiivisten sopimusten, yksittäisten työsopimusten, yritysten sisäisten sääntöjen ja vapaita ammatteja koskevien sääntöjen määräykset julistetaan tai voidaan julistaa mitättömiksi taikka niitä voidaan muuttaa;

c) niitä tasa-arvoisen kohtelun periaatteen vastaisia lakeja, asetuksia ja hallinnollisia määräyksiä, joiden alkuperäisenä tarkoituksena on ollut suojelu, muutetaan, jollei tarkoitus enää ole perusteltu; jos samanlaisia määräyksiä on kollektiivisissa sopimuksissa, sopimusten molempia osapuolia kehotetaan muuttamaan niitä tarvittavalla tavalla."

Direktiivi 97/81/EY

9 Direktiivin 97/81/EY liitteen ensimmäisen lausekkeen a kohdassa säädetään, että puitesopimuksen tarkoituksena on osa-aikaisiin työntekijöihin kohdistuvan syrjinnän poistaminen ja osa-aikaisen työn laadun parantaminen.

10 Direktiivin 97/81/EY liitteen 4 lausekkeen 1 kohdassa säädetään seuraavaa:

"Osa-aikatyöntekijöihin ei pelkästään osa-aikaisuuden perusteella saa soveltaa epäedullisempia työehtoja kuin vastaaviin kokoaikaisiin työntekijöihin, ellei erilainen kohtelu ole perusteltua asiallisista syistä."

Kansallinen lainsäädäntö

Kansalliset säännökset, jotka olivat voimassa 30.6.2000 saakka

11 Bundesbeamtengesetzin (liittovaltion virkamiehiä koskeva laki, jäljempänä BBG), joka on annettu 14.7.1953 (BGBl. I, s. 551), sellaisena kuin se on julkaistuna 31.3.1999 ja sen ollessa voimassa 30.6.2000 asti (BGBl. I, s. 675, jäljempänä riidanalainen säännös), 72 b §:n 1 momentin 1 kohdassa säädetään seuraavaa:

"Palkkaa saaville virkamiehille voidaan heidän hakemuksestaan, jonka on koskettava koko eläkkeelle siirtymistä edeltävää aikaa, myöntää oikeus osa-aikatyöhön, jolloin työaika on puolet säännönmukaisesta työajasta, jos

1. virkamies on täyttänyt 55 vuotta,

2. virkamies on osa-aikatyön aloittamista edeltäneiden viiden vuoden aikana työskennellyt kokoaikaisesti yhteensä vähintään kolmen vuoden ajan,

3. osa-aikatyö aloitetaan ennen 1.8.2004, ja

4. pakottavat viranhoidolliset syyt eivät ole sen esteenä — —."

12 BBG:n mukainen ikääntyneiden henkilöiden osa-aikatyö voi olla muodoltaan joko jatkuvaa osa-aikatyötä, jolloin työaika on puolet säännönmukaisesta työajasta ("Teilzeitmodell", osa-aikamalli), tai kaksivaiheista ("Blockmodell", vaihemalli), jolloin ajanjaksoa, jolloin on työskennelty kokopäiväisesti (tai ainakin enemmän kuin puolipäiväisesti) seuraa "vapaallaolovaihe" ("Freistellungsphase").

13 Bundesbesoldungsgesetzin (laki liittovaltion maksamista palkoista), joka on annettu 23.5.1975 (BGBl. I, s. 1173), sellaisena kuin se on julkaistuna 3.12.1998 (BGBl. I, s. 3434, jäljempänä BBesG), 6 §:n 1 momentin mukaan osa-aikatyöstä saatavaa palkkaa alennetaan vastaamaan tosiasiallista työaikaa.

14 Työskentelyn ollessa osa-aikaista vanhuuden perusteella Verordnung über die Gewährung eines Zuschlags bei Altersteilzeitin (asetus palkanlisästä, joka myönnetään työskentelyn ollessa osa-aikaista vanhuuden perusteella, jäljempänä ATZV), joka on annettu 21.10.1998 (BGBl. I, s. 3191), 2 §:n 1 momentissa säädetään, että myönnettävä palkanlisä vastaa BBesG:n 6 §:n 1 momenttiin perustuvan nettopalkan ja 83 prosenttia kokopäivätyöstä maksettavasta nettopalkasta olevan summan välistä erotusta.

15 Gesetz über die Versorgung der Beamten und Richter in Bund und Ländernin (laki liittovaltion ja osavaltioiden virkamiesten ja tuomareiden eläkkeistä), joka on annettu 24.8.1976 (BGBl. I, s. 3839), sellaisena kuin se on julkaistuna 16.3.1999 (BGBl. I, s. 322, korjattuna s. 847 ja 2033, jäljempänä BeamtVG), 6 §:n 1 momentin 1 kohdassa säädetään, että eläkeoikeus kertyy virkamiehen koko palvelussuhteen ajan siitä päivästä alkaen, jolloin hänet ensimmäisen kerran nimitettiin julkishallinnon virkamieheksi.

16 BeamtVG:n 6 §:n 1 momentin 3 kohdan mukaan osa-aikaiset työskentelykaudet kerryttävät eläkettä vain siinä suhteessa, kuin lyhennetty työaika on säännönmukaiseen työaikaan; riidanalaisessa säännöksessä tarkoitettu ikääntyneiden henkilöiden osa-aikainen työskentely kerryttää eläkettä vain niin, että kertymä on 90 prosenttia säännönmukaisesta työajasta.

Kansalliset säännökset, jotka ovat voimassa 1.7.2000 alkaen

17 Riidanalaista säännöstä muutettiin 19.4.2001 annetulla Gesetz über die Anpassung von Dienst- und Versorgungsbezügen in Bund und Ländernillä (laki liittovaltion ja osavaltioiden palkkojen ja eläkkeiden muuttamisesta, BGBl. I, s. 618) 1.7.2000 alkaen.

18 Riidanalaisen säännöksen uudessa versiossa säädetään seuraavaa:

"Palkkaa saaville virkamiehille voidaan heidän hakemuksestaan, jonka on koskettava koko eläkkeelle siirtymistä edeltävää aikaa, myöntää vanhuuden perus-

teella oikeus osa-aikaiseen työhön (Altersteilzeit), jolloin työaika on puolet siihenastisesta työajasta, mutta työajan lyhennys ei kuitenkaan ole yli puolta vanhuuteen perustuvaa osa-aikatyötä edeltäneestä kahden vuoden keskimääräisestä työajasta, jos

1. virkamiehet ovat täyttäneet 55 vuotta,

2. he ovat ikääntyneiden henkilöiden osa-aikaista työskentelyä edeltäneiden viiden vuoden aikana työskennelleet kolmen vuoden ajan vähintäänkin osa-aikaisesti,

3. ikääntyneiden henkilöiden osa-aikatyötä koskeva järjestelmä aloitetaan ennen 1.1.2010,

4. pakottavat viranhoidolliset syyt eivät ole sen esteenä — —."

19 ATZV:n 2 §:n uudessa versiossa (BGBl. 2001 I, s. 2239) säädetään, että myönnettävä palkanlisä vastaa osa-aikaisen työskentelyn laajuudesta johtuvan nettopalkan ja sen palkan välistä erotusta, joka on 83 prosenttia nettopalkasta, johon asianomaisella on oikeus tämänhetkisen työaikansa nojalla, joka otetaan perusteeksi ikääntyneiden henkilöiden osa-aikatyötä koskevan järjestelmän rajoitettujen työaikojen määrittelemiseksi.

20 BeamtVG:n uuden version 6 §:n 1 momentin 3 kohdassa säädetään, että ikääntyneiden henkilöiden osa-aikatyötä koskevan järjestelmän ajanjaksot kerryttävät eläkettä vain niin, että kertymä on 90 prosenttia siitä määrästä, johon oikeuttaisi se tavanomainen työaika, jota on käytetty perusteena ikääntyneiden henkilöiden osa-aikatyötä koskevan järjestelmän rajoitettua työaikaa laskettaessa.

Pääasian oikeudenkäynti ja ennakkoratkaisukysymys

21 Vuonna 1944 syntynyt Erika Steinicke on työskennellyt vuodesta 1962 alkaen Bundesanstalt für Arbeitissa. Vuodesta 1973 alkaen Steinicke on työskennellyt työnvälitystehtävissä virkamiehenä. Hän työskenteli kokopäiväisesti vuoteen 1976 saakka.

22 Steinicken lapsen syntymän jälkeen hänen työaikaansa lyhennettiin hänen pyynnöstään siten, että se oli 19.11.1976 alkaen puolet tavanomaisesta työajasta. Hänen tavanomainen viikoittainen työaikansa oli 1.2.1985 ja 13.4.1986 välisenä aikana 30 tuntia. Steinicke työskenteli 14.4.1986 alkaen pääsääntöisesti puolipäiväisesti.

23 Steinicke on voinut pyynnöstään työskennellä kokopäiväisesti kuukausikohtaisesti, kun työmäärä ja talousarviota koskevat määräykset sen mahdollistivat.

24 Steinicken 1.12.1998 tekemä hakemus, joka koski hänen tavanomaisen työaikansa pysyvää pidentämistä työmäärän lisääntymisen vuoksi sekä siitä syystä, että hän aikoo hakea ikääntyneiden henkilöiden osa-aikatyötä, hylättiin

Arbeitsamt Reutlingenin (Reutlingenin työvoimavirasto) (Saksa) 27.7.1999 päivätyllä kirjeellä talousarvioon liittyvistä syistä. Ei ollut myöskään mahdollista antaa Steinickelle väliaikaisesti kokopäivätyötä, sillä tällaista virkaa ei ollut vapaana.

25 Steinicke haki 30.6.1999 Bundesanstalt für Arbeitilta riidanalaisen säännöksen mukaista ikääntyneiden henkilöiden osa-aikatyötä ajanjaksoksi 1.10.1999—30.9.2007 edellä mainitun vaihemallin mukaisesti eli siten, että hän työskentelisi tietyn ajanjakson (1.10.1999—30.9.2003) siihenastisen työajan mukaisesti, minkä jälkeen hän olisi tietyn ajanjakson (1.10.2003—30.9.2007) vapaana. Lisäksi Steinicke ilmoitti aikovansa siirtyä vanhuuseläkkeelle 1.10.2007.

26 Arbeitsamt Reutlingen hylkäsi tämän hakemuksen 12.7.1999 tekemällään päätöksellä, koska Steinicke ei täyttänyt riidanalaisessa säännöksessä vahvistettua edellytystä eli ei ollut ikääntyneiden henkilöiden osa-aikatyötä koskevan järjestelmän ajanjaksoa edeltävän viiden vuoden aikana työskennellyt kokopäiväisesti vähintään kolmen vuoden ajan.

27 Steinicke haki 28.7.1999 tämän päätöksen oikaisemista.

28 Landesarbeitsamt Baden-Württemberg (Land de Baden-Württenbergin työvoimavirasto) (Saksa) hylkäsi oikaisuvaatimuksen 10.8.1999 tekemällään päätöksellä.

29 Niinpä Steinicke nosti 8.9.1999 kanteen ennakkoratkaisua pyytäneessä tuomioistuimessa.

30 Riidanalaista säännöstä ja muita edellä mainittuja asian kannalta merkityksellisiä saksalaisia säännöksiä muutettiin oikeudenkäynnin aikana, joten Arbeitsamt Reutlingen myönsi Steinickelle 24.8.2001 tekemällään päätöksellä oikeuden ikääntyneiden henkilöiden osa-aikatyöhön ajanjaksoksi 1.7.2000—30.9.2007 vaihemallin mukaisesti.

31 Steinicken siihenastista työaikaa lyhennettiin puolesta neljäsosaan tavanomaista työaikaa ajanjakson 1.7.2000—30.9.2007 osalta. Vaiheen, jonka aikana työaika oli 50 prosenttia aikaisemmasta tavanomaisesta työajasta, oli määrä kestää ajanjakso 1.7.2000—14.2.2004, ja vapaallaolovaiheen puolestaan 15.2.2004—30.9.2007.

32 Steinicke saa paitsi palkkaa, jota on alennettu suhteessa hänen työaikansa lyhentämiseen, myös palkanlisää, joka ei anna oikeutta eläkkeeseen ja joka ei voi ylittää 83:a prosenttia siitä nettopalkasta, johon hänellä olisi oikeus 50 prosentin työajallaan.

33 Näin ollen asianosaiset ovat todenneet, että oikeudenkäynti on ratkaistu 1.7.2000 alkavan ajanjakson osalta, ja asian käsittely on päättynyt tältä osin.

34 Kuitenkin Steinicke vaatii Arbeitsamt Reutlingenin 12.7.1999 tekemän päätöksen ja Landesarbeitsamt Baden-Württembergin oikaisupyynnön johdosta 10.8.1999 tekemän päätöksen kumoamista ja sitä, että Bundesanstalt für Arbeit velvoitetaan myöntämään kantajalle ikääntyneiden henkilöiden osa-aikatyö ajanjaksoksi 1.10.1999—30.6.2000 vaihemallin mukaisesti sen lisäksi, mitä Arbeitsamt Reutlingenin 24.8.2001 tekemässä päätöksessä on päätetty.

35 Bundesanstalt für Arbeit vaati tämän vaatimuksen hylkäämistä sillä perusteella, että Steinicke ei täyttänyt kyseisenä ajanjaksona riidanalaisen säännöksen edellytyksiä. Kyseinen säännös ei ole EY 141 artiklan vastainen, sillä riidanalaisessa säännöksessä säädetty osa-aikaisten virkamiesten pois sulkeminen on kyseisen järjestelmän tavoitteiden vuoksi asiallisesti perusteltua.

36 Bundesanstalt für Arbeitin mukaan järjestelmän tavoitteena on luoda erityinen henkilöstöhallinnollinen väline, jonka avulla myös julkishallinto voi osaltaan edistää työllisyyspolitiikkaa ja erityisesti lisätä tarjolla olevien työpaikkojen määrää. Ikääntyneiden henkilöiden osa-aikatyötä koskevan järjestelmän tavoitteena on edistää kokopäivätyössä olevien työntekijöiden valmiutta hyväksyä työajan lyhentäminen. Bundesanstalt für Arbeitin mukaan osa-aikaisten virkamiesten sulkeminen järjestelmän ulkopuolelle on perusteltua kustannusten neutraalisuuteen sekä työnjakoon ja -suunnitteluun liittyvien rasitteiden vuoksi.

37 Näin ollen Verwaltungsgericht Sigmaringen on päättänyt lykätä asian käsittelyä ja esittää yhteisöjen tuomioistuimelle seuraavan ennakkoratkaisukysymyksen:

"Onko 31.3.1999 annetun Bundesbeamtengesetzin, sellaisena kuin se on ollut voimassa 30.6.2000 saakka, 72 b §:n 1 momentin 1 kohdan toinen alakohta

ristiriidassa EY 141 artiklan sekä direktiivien 75/117/ETY ja 76/207/ETY ja/tai direktiivin 97/81/EY kanssa, siltä osin kuin siinä säädetään, että virkamiehellä on oikeus ikääntyneiden henkilöiden osa-aikatyöhön ainoastaan sillä edellytyksellä, että hän on osa-aikatyön aloittamista edeltäneiden viiden vuoden aikana työskennellyt kokoaikaisesti vähintään kolmen vuoden ajan, jos naiset työskentelevät osa-aikaisesti huomattavasti useammin kuin miehet ja jäävät näin ollen tämän säännöksen mukaisen ikääntyneiden henkilöiden osa-aikatyötä koskevan järjestelmän ulkopuolelle?"

Ennakkoratkaisukysymys

Yhteisöjen tuomioistuimelle esitetyt huomautukset

38 Steinicke väittää, että osa-aikaisten työntekijöiden sulkeminen ikääntyneiden henkilöiden osa-aikatyötä koskevan järjestelmän ulkopuolelle on yhteisön oikeuden vastaista.

39 Steinicken mielestä riidanalaista säännöstä ei voida perustella väitteellä, jonka mukaan sillä, että osa-aikaisille työntekijöille annetaan oikeus ikääntyneiden henkilöiden osa-aikatyöhön, ei voida saavuttaa työllisyyspoliittiselta kannalta vastaavaa vaikutusta kuin sillä, että tämä oikeus annetaan vain kokoaikaisesti työskenteleville henkilöille. Koska juuri naiset joutuvat vielä nykyäänkin yhdistämään vanhemmuuden ja ansiotyön, osa-aikaisten työpaikkojen tarvetta on myös pidettävä tärkeänä. Sitä paitsi juuri osa-aikaiset työntekijät myötävaikuttavat kustannusten säästämiseen ja helpottavat työmarkkinatilannetta.

40 Steinicken mukaan myöskään se väite, jonka mukaan työtehtävien suunnitteluun ja jakamiseen liittyvät rasitteet ovat huomattavia, ei ole vakuuttava. Siitä, että osa-aikainen työntekijä liittyy ikääntyneiden henkilöiden osa-aikatyötä koskevaan järjestelmään, aiheutuu yhtä paljon hallinnollista työtä kuin siitä, että tämän jälkeen etsitään uusi osa-aikainen työntekijä. Sitä paitsi tämä kustannus on kaksinkertainen, jos ikääntyneiden henkilöiden osa-aikatyötä koskevaan järjestelmään liittyvä kokopäiväinen työntekijä on korvattava kahdella osa-aikaisella työntekijällä. Joka tapauksessa se, että riidanalaisen säännöksen muuttamisen jälkeen myös osa-aikaiset työntekijät voivat välittömästi kuulua kyseiseen järjestelmään, osoittaa, että työtehtävien suunnitteluun ja jakamiseen liittyviin ongelmiin olisi voitu löytää ratkaisu.

41 Portugalin hallitus väittää, että kun otetaan huomioon miesten ja naisten välistä välillistä syrjintää koskeva yhteisöjen tuomioistuimen oikeuskäytäntö, kustannusten neutraalisuutta tai työllisyyspolitiikkaa koskevat näkökohdat eivät muodosta riittävää objektiivista perustetta esillä olevassa asiassa kyseessä olevan syrjinnän perustelemiseksi. Portugalin hallitus viittaa asiassa C-243/95, Hill ja Stapleton, 17.6.1998 annettuun tuomioon (Kok. 1998, s. I-3739) ja väittää, että syrjinnän poistamiselle on annettava etusija taloudellisiin näkökohtiin verrattuna, sillä muutoin ei saavuteta tavoiteltua päämäärää eli miesten ja naisten yhdenvertaista kohtelua ja yhtäläisiä mahdollisuuksia.

42 Komissio väittää ensinnäkin, että riidanalaisen säännöksen kaltainen sääntely on direktiivin 76/207/ETY 5 artiklassa tarkoitettu "työsuhteen ehtoihin" liittyvä sääntely, joten se ei koske EY 141 artiklassa ja direktiivin 75/117/ETY 1 artiklassa tarkoitettua palkkaa. Ikääntyneiden henkilöiden osa-aikatyötä koskevan järjestelmän käyttöönoton tarkoituksena oli luoda uusia työpaikkoja ja siten helpottaa työmarkkinatilannetta kannustamalla lisää virkamiehiä hakeutumaan ikääntyneiden henkilöiden osa-aikatyötä koskevaan järjestelmään ja mahdollistamalla näin uuden henkilöstön palvelukseenotto julkishallinnossa. Taloudelliset edut, jotka lainsäätäjä myöntää kyseiseen järjestelmään kuuluville virkamiehille tässä yhteydessä, ovat vain kannustimia kyseisten työllisyyspoliittisten tavoitteiden saavuttamiseksi.

43 Lisäksi komissio väittää, että kansallisen tuomioistuimen antamien tietojen mukaan riidanalanen säännös on epäedullisempi naispuolisille kuin miespuolisille työntekijöille, sillä osa-aikatyössä olevien naisten prosenttimäärä on huomattavasti suurempi kuin osa-aikatyössä olevien miesten prosenttimäärä. On siis paljon todennäköisempää, etteivät naispuoliset virkamiehet voi täyttää riidanalaisessa säännöksessä asetettua edellytystä siitä, että osa-aikatyön aloittamista edeltäneiden viiden vuoden aikana on työskennelty kokopäiväisesti kolmen vuoden ajan. Ensi näkemältä vaikuttaa siis siltä, että kyse on sukupuoleen perustuvasta syrjinnästä.

44 Sen kysymyksen osalta, voiko tällainen syrjintä olla perusteltua, komissio muistuttaa, että jäsenvaltiot voivat valita ne toimenpiteet, joilla ne voivat saavuttaa sosiaalipoliittiset tavoitteensa, ja että talousarvioon liittyvät näkökohdat voivat olla jäsenvaltion sosiaalipoliittisten ratkaisujen perustana ja vaikuttaa sen työntekijöiden suojelemiseksi toteuttamien toimenpiteiden luonteeseen tai laajuuteen. Ne eivät kuitenkaan sellaisenaan ole tällä politiikalla tavoiteltuja päämääriä, eikä niillä näin ollen voida perustella jompaankumpaan sukupuoleen kohdistuvaa syrjintää (ks. asia C-343/92, Roks ym., tuomio 24.2.1994, Kok. 1994, s. I-571, 35 kohta).

45 Esillä olevassa asiassa komissio väittää, että kustannusten neutraalisuutta sekä työtehtävien suunnitteluun ja jakamiseen liittyviä rasitteita koskevat näkökohdat, joihin Bundesanstalt für Arbeit vetoaa, ovat pelkkiä taloudellisia syitä, jotka eivät siis muodosta riittävää perustetta sukupuoleen perustuvalle syrjinnälle (ks. vastaavasti myös em. asia Hill ja Stapleton, tuomion 40 kohta).

46 Komission mielestä Bundesanstalt für Arbeitin mainitsemat hallinnolliset ja talousarviota koskevat ongelmat eivät ole riittävän vakuuttavia. Toisaalta riidanalaisen säännöksen mukaan on myös mahdollista, että virkamiehet, jotka olivat heidän hakemustaan edeltäneiden viiden vuoden aikana työskennelleet

kokoaikaisesti vähintään kolmen vuoden ajan ja joilla siis oli oikeus saada ikääntyneiden henkilöiden osa-aikatyö, työskentelivät osa-aikaisesti juuri ennen kyseiseen järjestelmään kuulumista, joten Bundesanstalt für Arbeitin esittämiä talousarvioon ja henkilöstöpolitiikkaan liittyviä näkökohtia koskevat kustannukset ovat olleet väistämättömiä myös näissä tapauksissa. Toisaalta vuonna 2000 toteutettu riidanalaisen säännöksen muuttaminen sen mahdollistamiseksi, että osa-aikaiset työntekijät voivat kuulua kyseiseen järjestelmään, osoittaa, että pelätyt epäedulliset seuraukset eivät ole voineet olla niin vakavia kuin Bundesanstalt für Arbeit väittää.

47 Bundesanstalt für Arbeitin riidanalaisen säännöksen perustelemiseksi mainitseman työmarkkinatilanteen helpottamisen osalta komissio väittää, että jäsenvaltion on osoitettava riittävällä tavalla, että valituilla keinoilla voidaan saavuttaa kyseinen tavoite ja että ne olivat siltä osin tarpeellisia. Komission mielestä riidanalainen säännös on tältä osin ristiriitainen, sillä se saattaa estää työntekijöitä, jotka voisivat helpottaa työmarkkinatilannetta tekemällä tilaa uusille työntekijöille, hyväksymästä osa-aikatyötä sen vuoksi, että he eivät mahdollisesti enää voisi kuulua ikääntyneiden henkilöiden osa-aikatyötä koskevaan järjestelmään.

Yhteisöjen tuomioistuimen vastaus

48 Hyödyllisen vastauksen antamiseksi kansalliselle tuomioistuimelle on aluksi tutkittava, kuuluuko pääasiassa kyseessä oleva ikääntyneiden henkilöiden osa-aikatyötä koskeva järjestelmä direktiivin 76/207/ETY soveltamisalaan vai kuuluuko se sitä vastoin EY 141 artiklan ja direktiivin 75/117/ETY soveltamisalaan.

49 Tältä osin on todettava, että ikääntyneiden henkilöiden osa-aikatyötä koskevalla järjestelmällä pyritään vähentämään tavanomaista työaikaa joko vähentämällä työaikaa yhtenäisesti koko asianomaisella ajanjaksolla (osa-aikamalli) tai anta-

malla mahdollisuus poistua työelämästä ennenaikaisesti (vaihemalli). Kummassakin tapauksessa kyseinen järjestelmä vaikuttaa asianomaisten työntekijöiden ansiotyön tekemiseen, koska sillä järjestellään uudelleen heidän työaikaansa (ks. vastaavasti asia C-187/00, Kutz-Bauer, tuomio 20.3.2003, Kok. 2003, s. I-2741, 44 kohta).

50 Näin ollen pääasiassa kyseessä olevassa järjestelmässä vahvistetaan direktiivin 76/207/ETY 5 artiklan 1 kohdassa tarkoitettuja työoloja koskevia sääntöjä.

51 Vaikka tähän järjestelmään kuulumisella on taloudellisia vaikutuksia kyseiselle työntekijälle, se ei ole riittävä syy pitää tätä järjestelmää EY 141 artiklan tai direktiivin 75/117/ETY, joiden perustana on työsuorituksen ja työntekijän palkan määrän välinen kiinteä yhteys, soveltamisalaan kuuluvana (ks. vastaavasti asia C-236/98, JämO, tuomio 30.3.2000, Kok. 2000, s. I-2189, 59 kohta ja asia C-476/99, Lommers, tuomio 19.3.2002, Kok. 2002, s. I-2891, 28 kohta).

52 Koska pääasiassa kyseessä olevassa järjestelmässä vahvistetaan direktiivin 76/207/ETY 5 artiklan 1 kohdassa tarkoitettuja työoloja koskevia sääntöjä, esillä olevassa asiassa ei tarvitse tutkia, onko direktiiviä 97/81/EY sovellettava pääasiassa.

53 Tämän vuoksi ennakkoratkaisukysymys on ymmärrettävä siten, että sillä on tarkoitus saada täsmennystä siihen, onko direktiivin 76/207/ETY 2 artiklan 1 kohtaa ja 5 artiklan 1 kohtaa tulkittava siten, että niiden vastaisena on pidettävä riidanalaisen säännöksen kaltaista säännöstä, jonka mukaan virka-

miehellä on oikeus ikääntyneiden henkilöiden osa-aikatyöhön ainoastaan sillä edellytyksellä, että hän on osa-aikatyön aloittamista edeltäneiden viiden vuoden aikana työskennellyt kokoaikaisesti yhteensä vähintään kolmen vuoden ajan, jos naiset työskentelevät osa-aikaisesti huomattavasti useammin kuin miehet ja jäävät näin ollen tämän säännöksen mukaisen ikääntyneiden henkilöiden osa-aikatyön ulkopuolelle.

54 Asiakirjoista ilmenee, että oikeus kuulua riidanalaisessa säännöksessä tarkoitettuun ikääntyneiden henkilöiden osa-aikatyötä koskevaan järjestelmään myönnetään vain henkilöille, jotka ovat ikääntyneiden henkilöiden osa-aikatyön aloittamista edeltäneiden viiden vuoden aikana työskennelleet kokoaikaisesti yhteensä vähintään kolmen vuoden ajan.

55 Ennakkoratkaisupyynnössä täsmennetään, että on kiistatonta, että Saksassa naiset työskentelevät osa-aikaisesti selvästi useammin kuin miehet ja että Saksan julkishallinnon osa-aikaisista työntekijöistä noin 90 prosenttia on naisia.

56 Tämän johdosta ne henkilöt, jotka ovat riidanalaisessa säännöksessä mainittuna aikana työskennelleet pääasiallisesti osa-aikaisesti ja jotka siten suljetaan tässä säännöksessä tarkoitetun järjestelmän ulkopuolelle, ovat pääosin naisia.

57 Näin ollen on todettava, että riidanalaisen säännöksen kaltainen säännös johtaa todellisuudessa naispuolisten työntekijöiden syrjintään miespuolisiin työntekijöihin verrattuna, ja sitä on lähtökohtaisesti pidettävä direktiivin 76/207/ETY 2 artiklan 1 kohdan ja 5 artiklan 1 kohdan vastaisena. Tilanne on toisin vain siinä tapauksessa, että näiden työntekijäryhmien erilainen kohtelu on perusteltua objektiivisista syistä, joilla ei mitenkään syrjitä sukupuolen perusteella (ks. vastaavasti asia 171/88, Rinner-Kühn, tuomio 13.7.1989, Kok. 1989, s. 2743, 12 kohta; asia C-457/93, Lewark, tuomio 6.2.1996, Kok. 1996, s. I-243, 31 kohta; em. asia Hill ja Stapleton, tuomion 34 kohta; asia C-226/98, Jørgensen, tuomio 6.4.2000, Kok. 2000, s. I-2447, 29 kohta ja em. asia Kutz-Bauer, tuomion 50 kohta).

58 Kansallisen tuomioistuimen, jonka yksinomaiseen toimivaltaan tosiseikkojen arviointi ja kansallisen lainsäädännön tulkinta kuuluu, tehtävänä on määrittää, onko tilanne tällainen. Tältä osin on tarkastettava kaikkien asian kannalta merkityksellisten seikkojen perusteella, kun otetaan huomioon mahdollisuus saavuttaa kyseisten säännösten tavoitteet muilla keinoilla, liittyykö mainittuihin tavoitteisiin sukupuoleen perustuvaa syrjintää ja edistetäänkö näillä tiettyjen tavoitteiden saavuttamiseksi annetuilla määräyksillä näiden tavoitteiden toteuttamista (ks. vastaavasti asia C-167/97, Seymour-Smith ja Perez, tuomio 9.2.1999, Kok. 1999, s. I-623, 72 kohta ja em. asia Kutz-Bauer, tuomion 51 kohta).

59 Vaikka ennakkoratkaisumenettelyssä kansallisen tuomioistuimen tehtävänä on todeta tällaisten objektiivisten syiden olemassaolo siinä yksittäistapauksessa, jota se käsittelee, yhteisöjen tuomioistuin, jolta on pyydetty kansallista tuomioistuinta hyödyttäviä vastauksia, voi kuitenkin kansallisen tuomioistuimen ratkaisua helpottaakseen antaa ohjeita pääasian asiakirjojen ja sille esitettyjen kirjallisten ja suullisten huomautusten perusteella (ks. em. asia Hill ja Stapleton, tuomion 36 kohta, em. asia Seymour-Smith ja Perez, tuomion 68 kohta ja em. asia Kutz-Bauer, tuomion 52 kohta).

60 Kuten ennakkoratkaisupyynnöstä ilmenee, Bundesanstalt für Arbeit väittää, että työllisyyspolitiikkaan, kustannusten neutraalisuuteen sekä julkishallinnon töiden suunnittelusta ja jakamisesta aiheutuviin rasitteisiin liittyvät näkökohdat on määriteltävä objektiivisiksi näkökohdiksi, joilla voidaan perustella se epäyhdenmukainen kohtelu, johon riidanalainen säännös johtaa.

61 Työllisyyspolitiikkaa ja erityisesti työllisyyden edistämistä koskevan Bundesanstalt für Arbeitin väitteen osalta on muistettava, että jäsenvaltioiden tehtävänä on valita ne toimenpiteet, joilla ne voivat saavuttaa työllisyyttä koskevat tavoit-

teensa. Yhteisöjen tuomioistuin on myöntänyt, että jäsenvaltioilla on laaja harkintavalta käyttäessään tätä toimivaltaa (ks. em. asia Seymour-Smith ja Perez, tuomion 74 kohta).

62 Lisäksi, kuten yhteisöjen tuomioistuin on korostanut, on kiistatonta, että työllisyyden edistäminen on perusteltu sosiaalipoliittinen tavoite (ks. em. asia Seymour-Smith ja Perez, tuomion 71 kohta ja em. asia Kutz-Bauer, tuomion 56 kohta).

63 Jäsenvaltioilla sosiaalipolitiikan alalla oleva harkintavalta ei voi kuitenkaan tehdä tyhjäksi miespuolisten ja naispuolisten työntekijöiden tasa-arvoisen kohtelun kaltaisen yhteisön oikeuden perusperiaatteen toteuttamista (ks. em. asia Seymor-Smith ja Perez, tuomion 75 kohta ja em. asia Kutz-Bauer, tuomion 57 kohta).

64 Pelkät yleisluonteiset väitteet pääasiassa kyseessä olevan kaltaisen järjestelmän soveltuvuudesta työllisyyden edistämiseen eivät kuitenkaan riitä, jotta voitaisiin katsoa, että riidanalaisen säännöksen tavoitteeseen ei liity sukupuoleen perustuvaa syrjintää, eikä niiden perusteella voida myöskään kohtuudella katsoa, että valitut keinot ovat soveltuvia tai ne voivat olla soveltuvia tämän tavoitteen toteuttamiseksi (em. asia Kutz-Bauer, tuomion 58 kohta).

65 Kuten komissio ja kansallinen tuomioistuin ovat huomauttaneet, osa-aikatyötä koskevan järjestelmän ulkopuolelle suljetaan riidanalaisen säännöksen mukaan tietty henkilöryhmä eli osa-aikaiset virkamiehet, jotka edistävät työmarkkinatilanteen helpottamista koskevaa tavoitetta huomattavasti. Näin ollen kansallista säännöstä, joka saattaa estää työntekijöitä hyväksymästä osa-aikatyötä, koska he eivät mahdollisesti voisi myöhemmin päästä ikääntyneiden henkilöiden osa-

aikatyötä koskevan järjestelmään, ei voida lähtökohtaisesti pitää sopivana tai asianmukaisena keinona työmarkkinatilanteen helpottamista koskevan tavoitteen saavuttamiseksi.

66 Niiden Bundesanstalt für Arbeitin esittämien huomautusten osalta, jotka koskevat kustannusten neutraalisuutta ja Saksan julkishallinnon työtehtävien suunnitteluun ja jakamiseen liittyviä rasitteita, on muistutettava, että vaikka talousarvioon liittyvät näkökohdat voivat olla jäsenvaltion sosiaalipoliittisten ratkaisujen perustana ja ne voivat vaikuttaa sen työntekijöiden suojelemiseksi toteuttamien toimenpiteiden luonteeseen tai laajuuteen, ne eivät kuitenkaan sellaisenaan ole tällä politiikalla tavoiteltuja päämääriä, eikä niillä näin ollen voida perustella jompaankumpaan sukupuoleen kohdistuvaa syrjintää (em. asia Roks ym., tuomion 35 kohta ja em. asia Kutz-Bauer, tuomion 59 kohta).

67 Sitä paitsi jos talousarvioon liittyvillä näkökohdilla katsottaisiin voitavan perustella sellainen miesten ja naisten erilainen kohtelu, joka muutoin merkitsisi sukupuoleen perustuvaa välillistä syrjintää, niinkin perustavanlaatuisen yhteisön oikeuden säännön kuin miesten ja naisten tasa-arvoisen kohtelun periaatteen soveltaminen ja sisältö voisivat vaihdella ajan ja paikan mukaan jäsenvaltioiden julkisen talouden tilan perusteella (em. asia Roks ym., tuomion 36 kohta ja em. asia Kutz-Bauer, tuomion 60 kohta).

68 Bundesanstalt für Arbeit ei viranomaisena eikä työnantajana voi perustella ikääntyneiden henkilöiden osa-aikatyötä koskevasta järjestelmästä seuraavaa syrjintää myöskään pelkästään sillä, että tällaisen syrjinnän poistaminen lisäisi sen kustannuksia (ks. em. asia Kutz-Bauer, tuomion 61 kohta).

69 Kuten Steinicke ja komissio ovat huomauttaneet, se, että riidanalaiseen säännökseen vuonna 2000 tehdyn muutoksen jälkeen myös osa-aikaiset työntekijät

voivat kuulua ikääntyneiden henkilöiden osa-aikatyötä koskevaan järjestelmään, osoittaa joka tapauksessa, että tällaisten työntekijöiden hyväksymisestä järjestelmään Bundesanstalt für Arbeitin mielestä aiheutuvat epäedulliset taloudelliset seuraukset eivät ole niin vakavia, kuin se väittää.

70 Tämän vuoksi Bundesanstalt für Arbeitin on osoitettava kansallisessa tuomioistuimessa, että ikääntyneiden henkilöiden osa-aikatyötä koskevasta järjestelmästä aiheutuva erilainen kohtelu on perusteltua objektiivisista syistä, joilla ei mitenkään syrjitä sukupuolen perusteella. Jos tämä näytetään toteen, pelkästään sen ei voida katsoa olevan ristiriidassa direktiivin 76/207/ETY 2 artiklan 1 kohdan ja 5 artiklan 1 kohdan kanssa, että kyseistä järjestelmää koskevien säännösten mukaan järjestelmään voivat kuulua ainoastaan työntekijät, jotka ovat osa-aikatyön aloittamista edeltäneiden viiden vuoden aikana työskennelleet kokoaikaisesti vähintään kolmen vuoden ajan.

71 Lisäksi ennakkoratkaisupyynnöstä käy ilmi, että kansallinen tuomioistuin pohtii vielä sitä, että jos se toteaisi, että riidanalainen säännös on ristiriidassa direktiivin 76/207/ETY 2 artiklan 1 kohdan ja 5 artiklan 1 kohdan kanssa, koska sitä ei voida perustella objektiivisilla syillä, joilla ei mitenkään syrjitä sukupuolen perusteella, olisiko Steinickellä oikeus saada riidanalaisena ajanjaksona liitännäisiä etuuksia, joista säädetään 30.6.2000 asti voimassa olevassa säännöksessä tai 1.7.2000 lähtien voimassa olevassa säännöksessä.

72 Tältä osin on muistettava, että jos direktiiviä 76/207/ETY rikotaan kyseisen direktiivin vastaista syrjintää aiheuttavilla lainsäännöksillä, kansallisten tuomioistuinten on kaikin mahdollisin keinoin ja erityisesti soveltamalla edellä mainittuja säännöksiä epäedulliseen asemaan joutuneiden henkilöiden hyväksi poistettava kyseinen syrjintä, eikä niiden tarvitse pyytää tai odottaa näiden säännösten poistamista lainsäätäjän tai työmarkkinaosapuolen toimesta taikka jollakin muulla tavalla (ks. em. asia Kutz-Bauer, tuomion 75 kohta).

73 Ei kuitenkaan ole yhteisöjen tuomioistuimen vaan kansallisen tuomioistuimen tehtävänä arvioida sen tiedossa olevien tosiseikkojen valossa, mitä kansallisia säännöksiä on sovellettava yksittäistapauksessa direktiivissä 76/207/ETY vahvistetun syrjintäkiellon periaatteen noudattamisen varmistamiseksi.

74 Edellä esitetyn perusteella ennakkoratkaisukysymykseen on vastattava, että direktiivin 76/207/ETY 2 artiklan 1 kohtaa ja 5 artiklan 1 kohtaa on tulkittava siten, että niiden vastaisena on pidettävä riidanalaisen säännöksen kaltaista säännöstä, jonka mukaan virkamiehellä on oikeus ikääntyneiden henkilöiden osa-aikatyöhön ainoastaan sillä edellytyksellä, että hän on osa-aikatyön aloittamista edeltäneiden viiden vuoden aikana työskennellyt kokoaikaisesti yhteensä vähintään kolmen vuoden ajan, jos naiset työskentelevät osa-aikaisesti huomattavasti useammin kuin miehet ja jäävät näin ollen tämän säännöksen mukaisen ikääntyneiden henkilöiden osa-aikatyön ulkopuolelle, jollei säännöstä voida perustella objektiivisilla kriteereillä, joilla ei mitenkään syrjitä sukupuolen perusteella.

Oikeudenkäyntikulut

75 Yhteisöjen tuomioistuimelle huomautuksensa esittäneille Portugalin hallitukselle ja komissiolle aiheutuneita oikeudenkäyntikuluja ei voida määrätä korvattaviksi. Pääasian asianosaisten osalta asian käsittely yhteisöjen tuomioistuimessa on välivaihe kansallisessa tuomioistuimessa vireillä olevan asian käsittelyssä, minkä vuoksi kansallisen tuomioistuimen asiana on päättää oikeudenkäyntikulujen korvaamisesta.

Näillä perusteilla

YHTEISÖJEN TUOMIOISTUIN (kuudes jaosto)

on ratkaissut Verwaltungsgericht Sigmaringenin 10.12.2001 tekemällään päätöksellä esittämän kysymyksen seuraavasti:

1) **Miesten ja naisten tasa-arvoisen kohtelun periaatteen toteuttamisesta mahdollisuuksissa työhön, ammatilliseen koulutukseen ja uralla etenemiseen sekä työoloissa 9 päivänä helmikuuta 1976 annetun neuvoston direktiivin 76/207/ETY 2 artiklan 1 kohtaa ja 5 artiklan 1 kohtaa on tulkittava siten, että niiden vastaisena on pidettävä Bundesbeamtengesetzin (liittovaltion virkamiehiä koskeva Saksan laki), sellaisena kuin se on julkaistu 31.3.1999 ja sellaisena kuin se on ollut voimassa 30.6.2000 saakka, 72 b §:n 1 momentin 1 kohdan toisen alakohdan kaltaista säännöstä, jonka mukaan virkamiehellä on oikeus ikääntyneiden henkilöiden osa-aikatyöhön ainoastaan sillä edellytyksellä, että hän on osa-aikatyön aloittamista edeltäneiden viiden vuoden aikana työskennellyt kokoaikaisesti yhteensä vähintään kolmen vuoden ajan, jos naiset työskentelevät osa-aikaisesti huomattavasti useammin kuin miehet ja jäävät näin ollen tämän säännöksen mukaisen ikääntyneiden henkilöiden osa-aikatyön ulkopuolelle, jollei säännöstä voida perustella objektiivisilla kriteereillä, joilla ei mitenkään syrjitä sukupuolen perusteella.**

Puissochet Schintgen Skouris

Macken Cunha Rodrigues

Julistettiin Luxemburgissa 11 päivänä syyskuuta 2003.

R. Grass J.-P. Puissochet

kirjaaja kuudennen jaoston puheenjohtaja